

AFGANİSTAN'DA MUHTEMEL SENAR- YOLAR

Abdullah Altay

Referans için: Altay, Abdullah. "Afganistan'da Muhtemel Senaryolar". İNSAMER Analiz. 21.10.2021.

 Analiz

Geçen ağustos ayından itibaren yeni bir dönemin başladığı Afganistan'da Taliban yönetiminin geleceğine ilişkin çok çeşitli senaryolardan bahsedilmektedir. İç dengelerin karmaşıklığı bir yana, öngörülmesi zor birtakım yerel dalgalanmalar ve bölgede çıkarları olan başta Avrupa ülkeleri, ABD, Hindistan, Rusya, Pakistan gibi devletlerin bu denklem içerisine girmesi, fotoğrafı iyice karmaşıktır. Önümüzdeki süreçte Taliban'ın uluslararası alanda tanınması ve ülkedeki iç karışıklığın sona ermesi gibi iki temel kriterin gerçekleşip gerçekleşmemesi hâlinde ise, en iyiden en kötüye sıralanan

bazı senaryolar öngörülmektedir.

1. Senaryo: Uluslararası Tanınmanın Gerçekleşmesi ve Çatışmanın Sona Ermesi

Taliban'ın siyasi olarak hükümette kalması ve uluslararası tanınmanın gerçekleşmesiyle ülkedeki iç karışıklıkların sona ermesi, hem siyasi hem de insani düzeyde en iyi senaryo olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun için Taliban'ın daha esnek bir siyaset izlemesi, ulusal ve uluslararası alanda bazı tavizler vermesi gerekmektedir. Bu seçeneğin gerçekleşmesi hâlinde,

ülkenin istikrara kavuşması, yeniden imarı ve ekonomisinin inşası mümkün olabilecektir. Ne var ki bu senaryonun hayata geçmesi, hem Afganistan'daki siyasi denklemin hem de iç ve dış güçlerin baskısı sebebiyle oldukça zor görünmektedir.

Dışarıyla bir uzlaşma sağlanmasının içerideki güçler tarafından geri adım olarak değerlendirilebileceği öngörülmektedir. Bu tür değerlendirmelerin yakın tarihte bazı İslami cihatçı grupların yok olmasına sebep olduğu da bilinmektedir. Daha önce sadece siyasi gruplara karşı değil, Afganistan içerisinde bir maslahatı olan sivil kurumlara karşı da dışarıyla iş birliği yapmaları sebebiyle bu tür eleştirilerde bulunulmuştur. Ülke içindeki koalisyonların netleşmemesinin önümüzdeki günlerde bazı karışıklıklara sebep olabileceği belirtilmektedir. Bununla ilgili olarak Şii taraftarı olan ve Taliban'ın kendi aleyhinde bir tehdit olarak gördüğü Ahmet Mesut ve Ahmet Şah Mesut'a karşı önceki cumhurbaşkanı yardımcısı Emrullah Salih'in kendisini anayasaya göre geçici cumhurbaşkanı ilan etmesi örnek gösterilebilir.

2. Senaryo: Uluslararası Tanınmanın Gerçekleşmemesi ve Çatışmanın Sona Ermesi

Bu senaryo birinci senaryonun aksine Taliban'ın silahlı bir direnişle gelmesi ve bazı

bölgeleri kontrolü altında tutması sebebiyle gerçekleşmesi daha yüksek bir senaryodur. Çünkü Taliban, kendisiyle aynı güçte olmayan diğer silahlı kuvvetlerin aksine ABD, NATO güçleri ve Afgan ordusuna karşı kendi gücünü kanıtlamıştır. Bu da -her ne kadar sonucu lehine çevirmese de- birbiriyle çatışan güçlere karşı Taliban'ın gücünü ortaya koymaktadır.

Öte yandan Taliban'ın uluslararası alanda Afganistan'ın resmî temsilcisi olarak tanınmaması, iktidardaki varlığına tehdit oluşturabilir. Zira uluslararası tanınma şüphesiz, devleti uzun ve istikrarlı bir şekilde yönetmek için belirleyici bir rol oynayacaktır. Özellikle büyük güçler tarafından tanınmamak, diğer devletlerin de mesafeli davranmasına ve kendilerini tanımalarına engel olacaktır. Bu da sadece siyasi ve diplomatik alanda değil insani alanda da çeşitli zorluklar ortaya çıkaracaktır.

Bu senaryo, "Gazze Şeridi"ndeki duruma benzemektedir. Ülkede iç istikrarın olması, insani yardımların tanzim edilmesine de katkı sağlayacaktır; aksi takdirde özellikle Taliban'a karşı uluslararası bir yaptırım ve veto uygulanması hâlinde, bu durumdan en fazla Afgan halkı etkilenecektir. Ekonomik koşulların ağırlaşması, şüphesiz Afgan halkının insani yardıma olan ihtiyacını daha da arttıracaktır. Bu noktada ülkeye gerekli yardımı götürme konusunda Taliban'ın

kabul etmeyeceği uluslararası insani yardım kuruluşlarına nazaran İslami ve insani yardım kuruluşlarının daha şanslı olacağı değerlendirilmektedir. Ancak bu defa da bu kurumların insani yardım girişimlerinde kara para aklama ve terörizme destek şüphesi gibi birçok zorluk ve tehlikeyle karşılaşacakları öngörülmektedir.

3. Senaryo: Uluslararası Tanınmanın Gerçekleşmesi ve Çatışmaların Devam Etmesi

Geçmişte de olduğu gibi bu senaryonun gerçekleşme olasılığı büyüktür. Geçtiğimiz aylarda Katar öncülüğünde Doha'da Taliban ve hükümet arasında yapılan görüşmelerin bu yönde güçlü işaretler barındırdığına dikkat çekilmektedir. Amerikan ordusunun ülkeden çıkma şekli, Taliban'ın esneklikle ilgili açıklamaları, hareketin uluslararası sisteme entegre olmaya çalışacağına delalet etmektedir. Bütün bunlara ek olarak bazı ulusal ve uluslararası güçler de önümüzdeki süreçte atılacak adımlara bağlı olarak Taliban'la iş birliği yapma sinyalleri vermektedir. Medyaya yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla Taliban'ın uluslararası kanunlara da riayet etmesi beklenmektedir.

Uluslararası arenada tanınması ve zorlu siyasi şartlara rağmen ulusal ve uluslararası güçlerle hemfikir olması, Taliban'ın hukuki olarak hükümette olmasını ve belki de

geniş bir desteğe ulaşmasını sağlayacaktır. Ancak ülkedeki çatışmaların devam etmesi, ciddi bir zorluk olarak hem istikrarın hem de Taliban'ın karşısına çıkacaktır.

Yerel güçlerin Taliban karşıtlarını desteklemesi ise, şüphesiz ülkedeki durumu kötüleştirecek, hatta çatışmaların daha da artmasına sebebiyet verecektir. Bunun da zaten kötü olan insani durumu daha da kötüleştireceği muhakkaktır.

Bu senaryo Suriye'deki duruma benzemektedir. Uzun vadede uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla yardımların ulaştırılmasının kolaylaştırılmasına ve insani yardım girişimlerine ihtiyaç duyulacaktır. Burada da insani yardım kuruluşlarının uluslararası kuruluşlara karşı temyizi konusu baki kalacaktır. Bu sebeple de önceki senaryoda belirtilen tehlikenin azaltılması ve insani yardım alanında çalışan kişilerin güvenliklerinin tesis edilmesi büyük önem arz etmektedir.

4. Senaryo: Uluslararası Tanınmanın Gerçekleşmemesi ve Çatışmanın Devam Etmesi

Bu son senaryo, sonuçları açısından en kötü olanıdır ve bu senaryonun gerçekleşme ihtimali olduğu da muhakkaktır. Bu senaryonun hayata geçmesi durumunda Taliban'ın içerideki ve dışarıdaki istikrar görüntüsünü kaybedeceği,

yerel güçlerle arasındaki çatışmaların süreceği öngörülmektedir. Bu arada kendi çıkarlarını gözeterek uluslararası tarafların müdahalesiyle çatışmaların iyice alevlenmesi ihtimali de söz konusudur. Bu da Taliban'ın siyasi görünümünü kaybetmesine sebep olacaktır. Bütün bunlar hiç şüphesiz ülkedeki insani duruma ve krize müdahale çabalarını da olumsuz etkileyecektir. Bu senaryo, tam olarak olmasa bile birçok yönden kötüye giden Yemen'in durumuna benzemektedir. Uzun vadede ülkeye yardımların ulaştırılmasında, çatışmanın karmaşıklığı ve çatışan taraflar içindeki farklı etkenlerin varlığı gibi sebeplerle zorluklar yaşanacak olsa da Afgan halkı için insani yardım desteğine ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Bu noktada insani kuruluşlarla diğer uluslararası kuruluşların ayrıştırılması gerekmektedir. Aksi takdirde bölgeye gidecek insani yardım kuruluşlarını hem sınıflandırma hem de personel güvenliği açısından ciddi bir tehlike beklemektedir.

Etki, Müdahale ve Riskler

A. Muhtemel İnsani Etkiler

Afganistan'da iyimser birinci senaryo dışında, iç çatışmaların sona ermesi ve Taliban'ın uluslararası olarak tanınması seçeneklerinden birinin gerçekleşmemesi, ülkedeki insani durumu derinden etkileyecektir. Kaldı ki

ülkede hâlihazırda ciddi bir göç ve iltica hareketi yaşanmaktadır. Taliban'ın fikir ve ideolojisini benimsemeyen yahut önceki siyasi düzene bağlı kesimlerin ülkeyi terk etmek istediği belirtilerek bu durumun istisnai bir olduğu kaydedilmiş ve ülkede bir genel af ilan edilmiştir. Yeni dönemde Afganistan'da insani alanda oluşabilecek muhtemel senaryolar şu şekilde sıralanabilir:

1. İnsani Kayıpların Artışı

Silahlı çatışmalar sebebiyle can kayıpları ve sakatlıklar yaşanması, en tehlikeli ve en kötü senaryodur. Bu noktada mevcut durumu ağırlaştırıp kayıpları arttıran bazı yan faktörler de söz konusudur. Örneğin sağlık sektörünün çökmesi, ilaç ve tıbbi ekipman yetersizliği gibi sebepler kayıpların artmasına yol açmakta; bu durum da halkı sosyal ve psikolojik olarak derinden etkilemektedir.

2. Dış Göç

Özellikle Şii taraftarları, kadın hakları savunucuları, özgürlük taraftarları gibi fikrî olarak Taliban'dan ayrışanlar ya da önceki rejime tabi oldukları için kendilerine yönelik bir intikam hamlesi olabileceği kanaatine sahip olanlar, başka ülkelere göç etmektedir. Afgan mültecilerle ilgili sorunu derinleştiren ise, hâlihazırda Pakistan ve İran'da zor şartlar altında yaşayan yaklaşık 2 milyon Afgan mülteci olmasıdır. Bu insanların %90'ının insani

yardıma ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir.

3. İç Göç

Ülkede yaşanan iç göçler, genellikle ya taraflar arasındaki savaşın çok şiddetlendiği dönemlerde ya da çatışmalar halkın ikamet ettiği yerlere ulaştığında artmaktadır. Can güvenliğinin kalmayıp, halkı daha güvenli bölgelere gitmek için evlerini terk etmeye mecbur bırakmaktadır. En kötüsü ise, çatışmaların genişlemesi sebebiyle artan göçlerin genel olarak temel yaşam koşullarının sağlanamadığı çöl bölgelerine yahut sınırlara doğru olmasıdır.

4. Altyapının Yok Edilmesi

Silahlı çatışmaların en önemli sonuçlarından biri de altyapının yok edilmesidir. Çatışan taraflar karşılıklı olarak bu tür yapıları hedef almaktadır. Bu durumdan en fazla etkilenen ise, her zaman olduğu gibi sivil halktır. Hastanelerin, okulların, elektrik ve su şebekelerinin yıkılması çok büyük mağduriyetlere sebep olmaktadır.

5. Evlerin Yok Edilmesi

Silahlı çatışmalar esnasında altyapının hedef alınmasına ek olarak, zaman zaman kasıtlı yahut kasıtsız, insanların evleri de hedef alınmaktadır. Bu tür saldırılar sonrasında insani yardım kuruluşlarının çadır kentler ve yeni yaşam alanları inşa

ederek, insanların çatışma sonrasında yeniden normal hayata dönmelerini sağlamaları ise büyük önem arz etmektedir.

6. Yaşam Koşullarının Karmaşıklığı

Silahlı çatışmalar, güvenliğin ortadan kalkmasına ve onurlu bir yaşam sürme konusunda zafiyetin ortaya çıkmasına sebep olur. Bu durum ilgili devlet üzerinde uluslararası bir yaptırım kararı olması hâlinde daha da derinleşir ve toplumda ciddi ekonomik sorunlar baş gösterir; işsizlik, fırsat eşitsizliği, kaynakların azalması gibi önemli sorunlar ortaya çıkar.

B. Öngörülen Müdahaleler

İnsani yardım kuruluşları için genel müdahaleler bir durumdan diğerine çok fazla farklılık göstermese de yerel yardım kuruluşlarının müdahaleleri toplumun durumuna ve ihtiyacına göre bazı farklılıklar gösterebilir. Genel olarak insani yardım kuruluşları öncelikle aşağıdaki çalışmaları hedefler:

1. Barınma yardımları, gıda yardımları, su ve temel sağlık ihtiyaçları gibi öncelikli insani yardım çalışmaları yapmak.
2. Sahra hastaneleri, klinikler ve hastaneler kurmak; uzman

sağlık ekipleri oluşturarak yaralı ve hastalara tıbbi destek vermek.

3. İhtiyaç sahibi kişilere maddi yardımda bulunmak; mesleki eğitim, kolaylaştırılmış krediler ve mikro projeler aracılığıyla kişilere ekonomik fırsatlar oluşturmak.

4. Altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projelerini devreye sokmak (derin olmayan su kuyusu açılması, elektrik ve su şebekelerinin döşenmesi ve kalkındırma projeleri vb.).

5. Özellikle ilköğretim seviyesi olmak üzere okul ve sınıflar inşa ederek eğitim imkânı sağlamak.

6. Geçimini temin etmekte güçlük çeken çocuklar, yaşlılar ve dullara onurlu bir hayat imkânı sağlamak.

7. Başta çocuk ve kadınlar olmak üzere, savaş ve saldırılar sebebiyle mağdur olan kişilere psikolojik destek ve rehabilitasyon sağlamak.

C. Muhtemel Riskler

Silahlı çatışma yaşanan kriz bölgelerinde insani yardım kuruluşları ve bu kuruluşların çalışanları için çok çeşitli riskler söz konusudur. Kişiler ve kurumlar için farklı sonuçları olabilecek muhtemel risklerle

ilgili her kurum gerekli değerlendirmeleri yapıp, tedbir almalıdır. Tehlike derecesine göre öne çıkan riskler şöyle sıralanabilir:

1. İnsani yardım amacıyla sahada çalışan kişilerin, silahlı çatışma içerisindeki gruplardan biri tarafından fidye istemek ya da bazı ülkeler üzerinde baskı kurmak amacıyla kaçırılması yahut öldürülmesi.

2. İnsani yardım kurumlarının kara para aklama, terörü finanse etme, grupları silahlandırma vb. ithamlara maruz kalması. Bu ithamlarda zaman zaman haklılık payı olsa da bu durum sahada sadece insani yardım çalışması yürüten kurumların ve bu kurumların tabi olduğu devletlerin itibarını da zedelemektedir.

3. Yardım kuruluşlarının bazı çalışanları yahut yerel ortakları tarafından uluslararası anlaşmalar ve insani çalışma ahlaki ilkeleri ihlal edilebilmekte; zaman zaman çocuk istismarı, cinsel taciz, mali ve idari yolsuzluk vakarlarıyla karşı karşıya kalınmaktadır.

4. Kasıtsız olarak silahlı çatışma içindeki taraflardan birinin yanında olmak; çatışmanın kızıştığı anlarda yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını garanti altına almak yahut kendisini ve çalışanlarını korumak amacıyla buna mecbur kalmak.

5. Çatışan tarafların insani ve

uluslararası sözleşmelere saygı göstermemesi, inşa projeleri gibi büyük insani yardım yatırımlarının tahrip edilmesi veya yıkılması, insani yardım kurumlarının kendilerinden beklenen rolleri yerine getirmede yetersiz kalmaları.

6. İnsani yardım çalışanlarının sahada hâkim olan güçler tarafından engelleme ve zorlamalara maruz kalması; ülkeye veya bölgelere giriş için yüksek harçlar istenmesi yahut çatışan tarafların tüm yardımlara kendi grupları için el koyması.

7. İnsani yardım çalışanlarının kasıtsız olarak o toplumda kabul görülmeyen bir davranışta bulunmaları sebebiyle cezalandırılmaları yahut bununla tehdit edilmeleri.

8. Tekelcilik, kıtlık, tüccarların açgözlülüğü gibi sebeplerle gıda fiyatlarının fahiş miktarda artması; dolayısıyla gerçekleşen bağışın, ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması.

9. Yardım çalışmaları sırasında görüntü alınmasına izin verilmemesi. Bu konu kurumların çalışmalarını delillendirebilmeleri için oldukça önemlidir; aksi takdirde şüphe ve töhmet altında kalabilmektedirler.

10. Kadınların sağlık dışındaki alanlarda

yardım çalışmalarına katılmasının kısıtlanması ya da engellenmesi.

Tavsiyeler

1. Türkiye'nin resmî yahut sivil çeşitli kurumlarıyla siyasi bir hesap yapmadan gerçekleştirdiği örnek insani çalışmalarına itimat edilmelidir.

2. Çatışan taraflarla anlaşmalar yaparak, gerektiğinde ülke üzerinde etkin olan devletlerin resmî müdahaleleriyle insani yardım görevlilerinin sahada ve çatışma alanlarında korunması garanti edilmeli, yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşması sağlanmalıdır.

3. İnsani yardım kuruluşlarının ve çalışanlarının en üst seviyede korunmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılarak olumlu bir işbirliği ve koordinasyon kurulmalı ve bu koordinasyona bağlı kalınmalıdır.

4. Uluslararası kanun ve sözleşmelere bağlı kalınması, çalışma bölgesindeki örf ve âdetlerin doğru anlaşılması ve bu hususlara riayet edilmesi, insani yardım kurumlarının farklı çalışma alanlarında bunu genel siyasetleri olarak belirlemeleri önemlidir.

5. Sahadaki tüm insani çalışmalara yönelik gerekli koruma adımları atılmalı,

insani yardım kurumları ve çalışanları korunmalı, kasıt olmaksızın düşülebilecek yanlışların önüne geçmek maksadıyla gerekli kanun ve anlaşmalar yapılmalıdır.

6. Silahlı çatışma bölgelerindeki acil insani yardım çalışmaları esnasında, kara para aklama, terörü finanse etme ve silahlanmayı artırma gibi oluşabilecek tehlikeli durumların önüne geçmek maksadıyla tam ve kapsayıcı bir kılavuz hazırlanmalıdır.

7. Tüm insani yardım kurumlarının öngördüğü tehlikeler kayıt altına alınarak bu öngörülerin gerçekleşme ihtimali ve olası etkileri değerlendirilip, muhtemel risklerden korunma, iyileştirme ve

olumsuz etkilerinin yok edilmesine yönelik stratejiler belirlenmelidir.

8. İnsani yardım kuruluşları, herhangi bir itham karşısında kendilerini güvenceye almak için bütün çalışmalarını her zaman kayıt altına alıp arşivlemeli ve bu belgeleri elektronik ortamda korumalıdır.

9. Denenmiş ve profesyonel programlar uygulanmalı; saha tecrübesi olan uzmanlarla görüşmeler yapılarak, özellikle istismar tehlikesinin olduğu silahlı çatışma alanlarında çalışma yapan kişilerin becerilerinin geliştirilmesine ve bilinçlendirilmelerine önem verilmelidir.

